

10. Хара О. Как малый бизнес Японии помогает работать большому. URL: <https://delo.ua/opinions/kak-malyj-biznes-japonii-pomogaet-rabotat-bolshomu293839/>
11. Поліщук Г. О. Державна підтримка розвитку малого підприємництва: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1. С. 146–154.
12. Goals to Transform Our World URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> (дата звернення: 20.09.2021).
13. Паньков А. Ф. Теория развития систем и системная теория логики. М.: Наука, 2013. 137 с.
14. Holtz-Eakin D., Rosen H. S. Economic Policy and the Start-up, Survival, and Growth of Entrepreneurial Ventures – Washington D.C.: United States Government Printing Office, SBA, 2013. P. 3.

УДК 314.8

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ УКРАЇНИ

В. В. Огренчук, М. О. Кримова

Анотація. У статті розглянуто соціально-демографічні характеристики дітей та молоді в Україні. Висвітлено важливість та залежність розвитку країни від кількісних та якісних характеристик молодого населення. Проаналізовано основні зміни в чисельності та структурі населення серед дітей та молоді за період 2015–2020 років. Визначено основні наслідки зміни вікового складу населення на економічне та соціальне становище країни. Розглянуто розподіл населення, а саме молоді за рівнем освіти та висвітлено основні тенденції в даній сфері.

Ключові слова: діти, молодь, соціальна політика, потенціал, народжуваність.

Вступ. Діти та молодь є індикатором змін, вони формують майбутнє, а від їх соціально-економічних, демографічних та освітніх характеристик залежить потенціал розвитку суспільства. Саме тому створення умов для їх становлення та накопичення людського капіталу є одним з ключових пріоритетів державної політики більшості провідних країн світу. В українському соціумі питанням дітей та молоді приділяється достатньо широке коло уваги, проте залишаються поза межами регулювання дуже важливих питань забезпечення взаємозв'язків, рівних прав реалізації дітей та молоді і балансу співвідношення в структурі населення.

Питання дослідження підходів до побудови та регулювання соціальної політики дітей та молоді, а також питань поступового скорочення чисельного переважання дітей та молоді в загальній структурі населення та впливу цих змін на економічне та соціальне життя країни є розповсюдженими в роботах, як закордонних, так і вітчизняних науковців, серед яких: В. Воропаєв, А. Геттеррес, О. Дороніна, Л. Дорошенко, А. Кашепов, М. Коломойцев, С. Корнієнко, А. Крюген, І. Курило, Е. Лібанова, Р. Лестхег, О. Сологуб, Д. Шушпанов та інші [1, 2]. Проте, недостатньо дослідженим залишається питання впливу соціально-демографічних характеристик дітей та молоді на можливий потенціал соціально-економічного розвитку країни.

Метою статті є визначення ключових соціально-демографічних характеристик дітей та молоді України та пошук проблемних місць, які формуються на фоні внутрішніх змін в структурі цих груп населення.

Основний зміст. Чисельна кількість дітей та молоді є соціально-економічним показником, який формує потенціал розвитку країни. На сьогодні Україна знаходиться на третьому етапі демографічного переходу, що характеризується підвищенням показників смертності, через старіння населення та скорочення народжуваності, через зростання освіченості жінок та зміну життєвих пріоритетів.

Згідно з даними державної статистики України (таблиця 1) останніми роками відбувається поступове скорочення населення [3]. Так, у порівнянні з 2015 роком населення країни зменшилось на 2,3 % та у 2020 році становила 41902,4 тисячі осіб. Основними причинами скорочення населення стало посилення тенденцій смертності та поступове скорочення в структурі населення дітей та молоді.

Чисельність та структура молоді за 2015–2020 рр.[3]

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Чисельність населення України, тис. осіб	42928,9	42760,5	42584,5	42386,4	42153,2	41902,4
Чисельність дітей до 14 років (тис. осіб)	6 494,2	6 535,5	6 530,4	6 480,9	6 386,7	6 279,7
Відсоток дітей від загальної чисельності населення, %	15,2	15,4	15,5	15,4	15,3	15,2
Чисельність населення у віці 14–35 років (тис. осіб)	11389,5	11089,4	10800,1	10601,0	10885,0	10555,0
- у т. ч. жінки	5583,80	5375,10	5293,10	5148,00	5318,00	5151,00
- чоловіки	5805,70	5714,30	5507,00	5453,00	5566,00	5404,00
Відсоток населення у віці 14–35 років від загальної чисельності населення, %	26,5	25,9	25,4	25,0	25,8	25,2

Аналіз чисельності дітей віком до 14 років, показав досить сталу тенденцію до скорочення населення даної вікової категорії. В 2015 році чисельність дітей складала 6 494,29 тисяч осіб, незначне зростання відбулось в 2016 році – 6 535,54 тисячі осіб. Проте в період з 2017 по 2020 роки спостерігаємо тенденцію виключно до спаду, та станом на 2020 рік загальна чисельність дітей вже становила 6 279,77 тисяч осіб. Якщо проаналізувати відсоток дітей від загальної чисельності населення України, то визначимо, що їх питома вага в загальній структурі коливається в межах 15,2 %–15,5 %.

Досліджуючи вікову структуру молоді (за українським законодавством молоддю вважається населення у віці від 15 до 35 років) слід зазначити про її неоднорідність в динаміці зростання [4]. Так, категорія населення у віці від 30 до 35 років, має незначні тенденції до зростання, що пов'язано, з достатньо високими показниками народжуваності, які були характерні у другій половині 80-х років XX сторіччя. Інші ж вікові групи молоді характеризуються негативною динамікою скорочення чисельності. Беручи до уваги загальні показники динаміки змін чисельності молоді можна зазначити, що за останні 5 років їх абсолютне значення скоротилось майже на 1 мільйон осіб. Розглядаючи питому вагу молоді у загальній чисельності населення зазначимо, що і цей показник характеризується негативними тенденціями. Так, якщо у 2015 році молодь складала 26,5 % населення країни, то вже у 2020 році ця категорія скоротилась до 25 % при загальних негативних тенденціях депопуляції в країні (рис. 1).

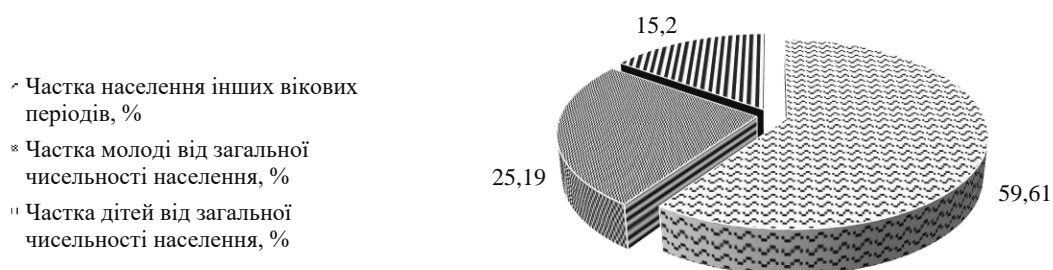

Рис 1. Вікова структура населення України за ключовими групами, 2020 р. [3]

Особливістю демографічної ситуації в Україні також є співвідношення чисельності дітей та молоді за статеву ознакою. Так, протягом багатьох років спостерігається тенденція переважання чисельності чоловіків над жінками. Проте слід зазначити, що у віці старше за 35 років це співвідношення зрівнюється та в подальшому має зворотну тенденцію до переважання жінок над чоловіками у загальній структурі [5].

Проаналізовані показники вікової структури населення дають змогу говорити про поточну або перспективну наявність в країні наступних проблем, які суттєво впливають на соціально-економічний розвиток. Це:

зменшення частки працездатного населення, яке має вкрай негативний вплив на економіку. Переважання непрацездатного населення над працездатним призводить до

погіршення рівня життя населення та скорочення об'ємів людського капіталу. Проблемним є й питання збереження економічного зростання та стабільності при скороченні трудових ресурсів.

підвищення податкового навантаження на одного працівника також має негативний економічний ефект. По-перше, це призводить до росту тіньової економіки, через великий податковий вплив як на роботодавця, так і на працівника [6]. По-друге, втрати бюджету через недоотримані страхові внески або ж отримані не в повному обсязі (через прихований справжній рівень заробітної плати).

старіння нації має перш за все довгострокові наслідки. Найбільш суттєвими наслідками старіння населення є подальше скорочення відтворення трудового потенціалу населення, збільшення економічного навантаження на працездатне населення, необхідність економічного забезпечення та соціальної підтримки осіб похилого та старечого віку.

ослаблення наукового, творчого та економічного потенціалу країни зумовлено напряму зі скороченням чисельності молодого населення та «відпливом умів» саме серед молодого, активного та перспективного населення, а в свою чергу це призводить до дефіциту робочої сили в окремих сферах та галузях економіки.

зростання навантаження на бюджет, спричинено зростанням частки населення пенсійного віку, що зумовлює ріст видатків на охорону здоров'я, соціальне страхування та пенсійне забезпечення, що є за обсягами великим для бюджету країни.

загроза збереження самосвідомості нації та втрата національних традицій пов'язане з політикою країни, при якій скорочення населення компенсується імміграційними процесами, які нерідко мають властивість руйнувати національні ідентичність та традиції.

скорочення видатків при народженні дитини є дещо позитивним моментом для бюджету країни. Пов'язано це зі скороченням народжуваності та, як наслідок, зменшенням обсягу виплат на дітей.

небезпека послаблення політичного, економічного та воєнного впливу в країні. По-перше, це скорочення числа військового контингенту, що несе загрозу безпеці країни, та є на жаль актуальним в сучасних умовах. По-друге, це скорочення продуктивності праці, обсягів виробництва та загальних обсягів ВВП.

Підтримати соціально-економічне становище країни в умовах депопуляції населення є можливим за рахунок збільшення його якісних характеристик, що є можливим за рахунок якісного рівня освіти, направленої на формування затребуваних навичок для розвитку суспільства та кожної особистості зокрема. Структура освіти в Україні багаторівнева та спрямована на підготовку фахівців різних рівнів та напрямків, що дає населенню широкий спектр можливостей [7]. Детально розподіл населення, а саме молоді у віці від 14 до 35 років за рівнем освіти наведено в таблиці 2 [3].

Таблиця 2

Розподіл населення (%) у віці 14–35 років за рівнем освіти [3]

Розподіл населення (%) у віці 14–35 років за рівнем освіти						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Повна вища	30	30,2	29,7	28	28,5	28,9
- у т. ч. жінки	34,6	36,2	34,9	33,8	33,2	34,2
- чоловіки	25,7	24,6	24,8	22,6	24,1	23,8
Базова вища	3,9	3,6	3,7	3,6	6,3	5,6
- у т. ч. жінки	4,4	4,6	3,8	4,5	7,6	5
- чоловіки	3,5	2,7	3,6	2,7	4,9	6,1
Неповна вища	14,4	14,1	14,7	14,4	15,1	13,8
Професійно-технічна	16,7	17,9	18,3	18,7	16,6	18,4
Повна загальна середня	20,6	19,8	18,5	20,9	18,6	16,7
Базова загальна середня	9,2	9,7	10,4	8,4	9,9	10,4
Початкова загальна середня	4,7	4,4	4,5	5,4	4,5	14
Не мають початкової загальної та неписьменні	0,5	0,3	0,2	0,6	0,3	0,7

Найбільша частка молоді станом на 2015 рік мають повну вищу освіту, а це 30 % відповідної вікової групи. Незначне зростання показника відбулось в 2016 році, та становило 30,2 %. Однак в останні роки чисельність молоді, яка отримала повну вищу освіту в Україні помітно зменшилася. Найнижчий рівень освітян з даним рівнем освіти спостерігається за аналізований період в 2018 році, та перебуває на позначці 28 %.

В свою чергу серед жінок спостерігається більший відсоток осіб з повною вищою освітою. В порівнянні в 2015 році серед жінок відсоток становив 30,6 %, а чоловіків – 25,7 %. Така тенденція переважання частки жінок з повною вищою освітою над чоловіками характерна для всього аналізованого періоду, а в період до 2018 року взагалі спостерігаємо значне скорочення – 12 % відповідно до базисного періоду.

Базову вищу освіту отримали станом на 2015 рік 3,9 %, населення молодого віку. Найбільшого значення показник набував в 2019 році – 6,3 %, а в 2020 вже спостерігаємо спад на 0,7 % до позначки 5,6 %. Також значна частина населення отримала професійно-технічну освіту – це 16,75 % в 2015 році, а в 2020 – 18,4 %. Протягом аналізованого періоду спостерігаємо нестабільність даного показника в сторону як збільшення, так і зменшення. Та відсоток населення, який не має початкової, загальної освіти та неписьменні на 2015 рік становив – 0,5 % Найбільшого значення показник набув в 2018 та 2020 роках – 0,5 та 0,7 % відповідно, що є вкрай негативною тенденцією.

Основні тенденції, які варто виділити в системі рівня освіти серед молоді – це:

скорочення частки населення з повною вищою освітою;

досить велика частка населення, що не мають початкової загальної освіти та неписьменні;

третина населення серед жінок мають повну вищу освіту, що значно перевищує даний показник серед чоловіків;

спостерігається тенденція щодо зростання частки населення як чоловічої, так і жіночої статі, що мають базову освіту.

Аналіз соціально-демографічних характеристик дітей та молоді в Україні дав змогу визначити основні тенденції, особливості та закономірності даних категорій. Загалом слід відзначити, що діти та молодь є найбільш вразливими віковими групами серед всього населення, водночас їх кількісні та якісні характеристики є визначальними для розвитку суспільства та країни.

На сучасному етапі можемо спостерігати дещо негативні тенденції щодо соціально-демографічних характеристик дітей та молоді, а саме: спад рівня народжуваності, чисельності молоді та населення країни загалом; скорочення частки молоді в загальній структурі населення; скорочення частки осіб з повною вищою освітою, але зростання частки з базовою вищою.

Висновки. Демографічний чинник можна вважати ключовим елементом для стабільності та розвитку держави. Також варто відзначити, що і освітня складова є фундаментальною у формуванні людського капіталу, що є резервом та основою для розвитку як окремої особистості так і країни. Звідси слугує, що вдосконалення та вирішення проблем даних категорій серед дітей та молоді має бути ключовими векторами діяльності політики країни.

Серед можливих шляхів вирішення проблем в даній сфері може бути наступне: запровадження активної демографічної політики, а саме стимулювання народжуваності, розширення системи матеріального забезпечення новонародженим, вдосконалення система охорони здоров'я, зниження рівня дитячої смертності, зниження міграційного відтоку саме серед молодого населення; в сфері освіти забезпечення повної писемності та початкової загальної освіти.

Аннотация. В статье рассмотрены социально-демографические характеристики детей и молодежи в Украине. Высветлено важность и зависимость развития страны от количественных и качественных характеристик молодого населения. Проанализированы основные изменения в численности и структуре населения среди детей и молодежи за период 2015–2020 годов. Определены основные последствия изменения возрастного состава населения на экономическое и социальное положение страны. Рассмотрены распределение населения, а именно молодежи по уровню образования и рассмотрены основные тенденции именно в сфере образования.

Ключевые слова: дети, молодежь, социальная политика, потенциал, рождаемость.

Abstract. The article considers the sociodemographic characteristics of children and youth in Ukraine. The importance and dependence of the country's development on the quantitative and qualitative characteristics of the young population are highlighted. The main changes in the number and structure of the population among children and youth for the period 2015–2020 are analyzed. The main consequences of the change in the age structure of the population on the economic and social situation of the country are determined. The distribution of the population, namely young people by level of education, is considered and the main tendencies in the field of education are highlighted.

Key words: children, youth, social policy, potential, birth rate.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воробаєв В. Г. Народжуваність як основний фактор формування майбутнього української нації. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=527>.
2. Шушпанов Д. Г. URL: <http://library.wunu.edu.ua/index.php/uk/kvd/70-resursy-biblioteky/pratsi-vykladachiv-tneu/sh/507-2011-12-01-12-23-00>.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Про основні засади молодіжної політики Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>.
5. Вікова структура населення (1989–2021). URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/dem/piramid/all.php>.
6. Дослідження тіньової економіки в Україні: майже чверть ВВП – або 846 млрд гривень – перебуває в тіні. *Національний банк України*. 2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoji-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini>.
7. Жилиєв І. Б., Ковтунець В. В., Сьомкін М. В. Вища освіта України: стан та проблеми. К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2015. С. 6–36.

УДК 621.311.1.003.13(467)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Т. Р. Пануга, О. В. Климчук

Анотація. У статті розглядається процес енергозбереження його складові, та тенденції його впровадження на промислових підприємствах України. Проаналізовано частку відновлюваної енергетики в загальному виробництві електроенергії, динаміку споживання енергії в промисловому секторі, ефект від впровадження відновлюваних джерел енергії у виробництво. Визначено основні елементи і методи ефективного механізму управління енергозбереженням, та висунуті підходи щодо енергозбереження та реформування енергетичної галузі країни.

Ключові слова: енергозбереження, енергоефективність, промислове підприємство, енергоменеджмент.

Постановка проблеми. За підсумками 2020 р. в структурі кінцевого споживання енергії на промисловість припадає 32,7 % загальної світової енергії. При цьому, глобальне економічне зростання призводить до збільшення попиту на енергію. Прогнозується, що споживання енергії в промисловому секторі зросте до 2030 р. в середньому на 2,4 % на рік – на 3,2 % в країнах, що розвиваються, і на 1,2 % – у розвинутих країнах. Водночас промисловий сектор України має значний потенціал з енергозбереження, а впровадження енергозберігаючих технологій і нових методів управління є основними факторами підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства у довгостроковому періоді. Питання підвищення енергозбереження і енергоефективності підприємств є надзвичайно актуальним напрямом дослідження, який пов'язаний з вичерпанням природних запасів, забрудненням навколишнього середовища та подорожчанням енергоносіїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню аспектам енергозбереження та його складовим присвячена низка робіт вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: І. Любезної [4], В. Градового [1, 4], Ю. Дзядичевича [1, 3, 4], В. Гейця, В. Дідика, О. Климчука [2, 5, 13], М. Зінюка, Д. Овчаренка [7], М. Ковалка, Р. Гевка [1, 6]. Однак у